

A hallgatás joga a változó világban¹

CSÉFFAI ATTILA CSABA
PhD hallgató
SZE ÁJDI

*„Aki hallgat, nem szükségszerűen állít,
mindazonáltal igaz, hogy nem tagad.”*
(Paul. D. 50, 17, 142)

1. Bevezetés

Az ókortól napjainkig a némaság gyakorta jogkövetkezményekkel járt. Megjelent a Digestában, a beismerő vallomást kicsikaró kínvallatásokban, sőt még Babits Mihály versében² is. A polgári átalakulást követően vált azonban a hallgatás joga szabadságjoggá, és mint olyan az állami önkénnyel szemben kifejeződő markáns szimbólummá. S noha a tisztességes eljárás lényegéhez tartozik, mégsem tekinthető abszolút jognak: változik a változó világban.

2. Alapvetés

A kommunikáció tágabb értelemben minden közlési folyamat, amely során egy kódnak megfelelően jelzéseket továbbítanak egy csatornán. Van verbális és számos nem verbális csatorna (gesztus, mimika stb.).³ Bizonyos esetekben tehát, amikor a félnek szólnia kell, vagy nehézség nélkül szólhatott volna, a hallgatás kommunikáció és mint olyan jelzést (adatot vagy információt) jelent a másik fél, címzett számára.

3. Történeti áttekintés

3.1. Ókor – római jog

Már az ókorban is felismerték a szerződés-kötés körében, hogy az létrejöhet kifejezett (szóban vagy írásban) és ráutaló magatartással. A korai klasszikus jogtudós Marcus Antistius Labeo erre fel is hozott egy esetet a Digestából⁴: „Egy raktár bérbeadójának az volt a kikötése, hogy nem vesz át aranyat, ezüstöt, igazgyöngyöt a saját veszélyére. Később, noha tudomást szerzett arról, hogy ilyen dolgokat raktároznak el nála, eltúrta ezt. Ezért úgy foglaltam

¹ E tanulmány a Széchényi István Egyetemen, 2012. március 30-án tartott „Az állam és jog alapvető értékei a változó világban” című konferencia ülésen elhangzott előadás alapján készült.

² Babits Mihály (1938): *Jónás könyve*

³ *Magyar nagylexikon*. In: 11. kötet [Kir-Lem] (főszerk. Bárány Lászlóné). Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest, 2000, 233. o.

⁴ Földi András–Hamza Gábor: *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996. 470–471. o.

állást, hogy ugyanúgy legyen kötelezve veled szemben, mintha ilyen fenntartása [nem is lett volna, mivel ami] volt, úgy tűnik, hogy arról lemondott.”⁵ A ráutaló magatartás, tehát a hallgatás egyik speciális formája, mely anyagi jogi hatás kiváltására képes. „Aki hallgat [ugyanis], nem szükségszerűen állít, mindazonáltal igaz, hogy nem [is] tagad.”⁶

Bárd Károly szerint római jogi tétel rögzíti a *nemo debet prodere se ipsum* elvét is, azaz senki sem kötelezhető arra, hogy önmagával szemben bizonyítékot szolgáltatasson, nem kényszeríthető arra, hogy maga járuljon hozzá elítéléséhez.⁷

3.2. Középkor – feudális jog

Ilyen előzmény után sziporkázva mondhatnánk, hogy a hallgatás joga a feudális korban kiment a divatból. Elég ha csak a kínvallatás (*tortúra*) intézményére gondolunk, ahol a bűnösség vélelmére épülő eljárásban a tortúra előzetes sorrend alapján, terhelő vallomás kicsikarása céljából végrehajtott kínvallatási módok sora volt.⁸ Ehhez szorosan kapcsolódik – jóllehet a bizonyítás szempontjából nem volt jelentősége – a kor felfogásához illően, hogy a bűn beismerése Isten előtti megtisztulást hivatott szolgálni.⁹ A vádlott tehát az eljárás tárgya volt, a formális bizonyítási rendszerben vallomása a „bizonyítékok királynője”¹⁰.

Megjegyzendő, hogy a kínvallatás a diktatúrák szükségszerű velejárója¹¹, így a Római Birodalom császár korában is megfigyelhető volt.

A feudális perjog a tanú hallgatását (mentességét) csak szűk körben ismerte el és néhány klasszikus kizárási ok – mint például a rendi hovatartozás, fizikai állapot, rokoni kapcsolat, szavahihetőség¹² – között az önvád tilalma fel sem merült, ráadásul a tanúskodás egyébként sem volt kellemes dolog, minthogy a tanúk kötelesek voltak az ítélet végrehajtásában közreműködni.

3.3. Újkor – polgári kor joga

A feltörekvő burzsoázia elutasította az állam mindenhatóságát, az állam minden irányú beavatkozását a társadalom életébe, és habár a társadalmi rend fenntartása érdekében szükséges állami funkciókat mégiscsak igényli, arra törekszik, hogy ezek a funkciók jogilag szabályozottak legyenek, mindamellett, hogy a társadalom létezési formáinak széles körében elutasítja a közhatalom beavatkozását.¹³

⁵ D. 19, 2, 60, 6.

⁶ Paul. D. 50, 17, 142.

⁷ Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában*. Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 251. o.

⁸ Mezey Barna–Pomogyi László: *A magyar feudális perjog vázlatja*. In: Magyar Alkotmánytörténet (Szerk. Mezey Barna). Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 399. o.

⁹ Rogall, Klaus: *Der Beschuldigte als Beweismittel gegen sich selbst*. Duncker & Humblot, Berlin, 1977, 68–69. o. idézi: Bárd: i. m. 243. o.

¹⁰ Bárd: i. m. 246. o.

¹¹ Király Tibor: *Büntetőeljárás jog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 33. o.

¹² Mezey–Pomogyi: i. m. 389. o.

¹³ Takács Imre: *Az Alkotmány és az alkotmányosság fogalma*. In: Alkotmánytan I. (szerk. Kulkorelli István). Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 21. o.

Ennek fényében megkezdődött a büntetőjog humanizálása: bármilyen bűncselekményt követ el valaki, felelősségre vonásakor soha nem hagyható figyelmen kívül, hogy ember. Minden bűnelkövetőnek és elítéltnak elidegeníthetetlen joga, hogy emberként bánjanak vele.¹⁴

1764-ben jelent meg a lombardiai olasz Cesare Beccaria nagy hatású munkája, amely fordulópont volt a büntetőjog és a büntető eljárásjog tudományában. Ezzel született meg a felvilágosodás eszméit kifejező, polgárság igényeihez igazodó büntető jogtudomány.¹⁵ Beccaria elutasította a kínvallatást és mindezt az ártatlanság védelmére hivatkozással tette meg[!]: „Egy embert nem lehet bűnösnek nevezni a bíró ítélete előtt, s a társadalom nem foszthatja meg őt a közösség védelmétől, hacsak nem akkor, amikor bebizonyosodott, hogy megsértette azokat a szerződéseket, amelyek azt biztosították neki. Miféle jog az, hacsak nem az erő joga, amely egy bírónak megadja azt a hatalmat, hogy büntetést mérjen egy állampolgárra miközben még kétséges, hogy bűnös-e vagy ártatlan?”¹⁶ De a nagy jogtudós azt is kimondta, hogy ez a biztos módszer az erőteljes gonoszok felmentésére, s a gyöngé ártatlanok elítélésére.¹⁷

Mária Terézia 1779. március 22-én betiltotta a tortúra intézményét, de erre az időszakra tehető a modern büntetőtörvénykönyvek¹⁸ megszületése is.

Nálunk a folyamat betetőzését a bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi 33. törvénycikk (a továbbiakban: Bp.) jelentette. S noha az ártatlanság vélelméről kifejezetten nem rendelkezik a Bp., de az „vezérlő elvként” húzódik végig egész rendszerén, s különösen kiténik a X–XII. fejezetből, amelyek az egyéni jogok korlátozásának csak szűk teret engednek meg.¹⁹ Rendelkezik a tortúra tilalmáról²⁰ és elismeri a hallgatás jogát²¹ is.

¹⁴ Földvári József: *Magyar büntetőjog – Általános rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 36. o.

¹⁵ Király: *Büntetőeljárás jog*. 38. o.

¹⁶ Beccaria, Cesare: *A bűnökről és a büntetésekről*. Eötvös József Könyv Kiadó Bt., Budapest, 1989, o.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Európában az anyagi és eljárásjog szétválása a XVII.-XIX. századra tehető. L. Király: *Büntetőeljárás jog*. 36–37. o.

¹⁹ Király: *Büntetőeljárás jog*. 53. o.

²⁰ L. a Bp. 135. §-át: „A terhelt vallomásának vagy beismerésének kieszközlése végett nem szabad sem ígéretet, biztatást, ámitást, fenyegetést, erőszakot vagy kényszert használni, sem a terheltet éjjeli kihallgatással vagy más módon célzatosan kifárasztani. [...]”.

²¹ L. a Bp. 134. §-át: „Ha a terhelt a védelmének előterjesztése végett hozzá intézett kérdésre kijelenti, hogy nem bűnös, de a vádra nézve nem kíván részletesebben nyilatkozni, további kérdések nem intézendők hozzá. Ekkor, valamint abban az esetben is, ha egyáltalán vagy bizonyos kérdésekre nem akar felelni, vagy ha siketnek, némának, tompaelméjűnek, vagy elmebetegnek tettei magát és a hatóság a tettetésről saját észlelete, tanuvallomások vagy szakértők véleménye alapján meggyőződik: arra kell a terheltet figyelmeztetni, hogy viselkedése az eljárás folytatását nem akadályozza és hogy esetleg a védelem eszközeitől fosztja meg magát.”.

A *nemo tenetur detegere turpitudinem suam* elve, azaz hogy senki nem kötelezhető hogy szégyenét feltárja, mint tanúságtétel kötelezettség alóli mentesség még a hatályos jogunknál is szélesebb körben tette lehetővé, hogy a tanú beszéd helyett a némaságot válassza.²²

4. Hallgatás joga Mirandától (1966) Telfnerig (2001)

Az emberi jogok nemzetközi jogi védelme a XIX. század második felében, illetve a két világháború között, a népszövetségi²³ rendszer idején kezdődött. A XX. század második feléig azonban a nemzetközi védelem meglehetősen töredezett volt.²⁴

Az 1899. és 1907. évi hágai konvenciókban a hadijognak a hallgatás jogát garantáló szabályai abból az általános elvből következnek, hogy az ellenség hatalmába került személyek nem kötelezhetők arra, hogy közvetlen támogatást nyújtsanak a velük harcban álló félnek.²⁵

A II. világháborút követően, a nácizmus rémtettei miatt minőségi változás következett be az emberi jogok nemzetközi védelmében,²⁶ és a hallgatás joga számos emberi jogi, sőt más tárgyú nemzetközi szerződésben is elismerést nyert.²⁷

Az első nagyhatású döntés, *Miranda v. Arizona*²⁸ ügyben 1966-ban született meg, amely ma már a hollywoodi filmeknek köszönhetően a köznapi ismeretek közé tartozik. A döntés értelmében „bármely, a hatóság őrizetében lévő vagy személyi szabadságától más módon megfosztott személyt kihallgatása megkezdésekor figyelmeztetni kell arra, hogy joga van hallgatni, ha e joga ismeretében mégis válaszol a hozzá intézett kérdésre, válaszait bizonyítékként fel lehet ellene használni, joga van a rendőrségi kihallgatás előtt, illetve alatt bármikor ügyvéddel tanácskozni, ha nincs pénze ügyvédre, díjmentesen gondoskodnak a számára védő kirendeléséről”²⁹. Ami kiemelendő: itt már nem arról van szó, hogy az állam mit ne tegyen, hanem arról, hogy az államnak mit kell tennie. A Miranda szabály általános oktatási kötelezettséget ír elő, amely azonban csak „az olyan eljárási rendbe illeszkedik ellentmondásmentesen – és ilyen az angolszász modell –, amely főszabályként nem tekinti a terheltet bizonyítékforrásnak”³⁰, ugyanis ellenkező esetben a válaszadás el-

²² Bp. 208. §-a akként rendelkezik: „A tanu nem kötelezhető vallomásra vagy valamely kérdés tárgyában feleletre, ha abból reá vagy hozzátartozójára [...] jelentékeny kár vagy szégyen hárujna.”; A polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk 299. §-a pedig kimondja: „A tanuságtétel megtagadható: 3. ha a kérdésre adandó felelet által a tanu vagy a vele [...] említett viszonyban álló személyek valamelyike becsületében, vagy a tanu vagyonában jelentékeny sérelmet szenvedne.”

²³ Hivatalos nevén Nemzetek Szövetsége.

²⁴ Kardos Gábor: *Az emberi jogok nemzetközivé válása*. In: *Emberi jogok* (szerk. Halmai Gábor és Tóth Gábor Attila). Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 66. o.

²⁵ Bárd: i. m. 248. o.

²⁶ Kardos: i. m. 67. o.

²⁷ L. részletesen: Bárd: i. m. 247–248. o.

²⁸ *Miranda v. Arizona*, 384 U.S. 436 (1966).

²⁹ Jungi Eszter: *A „Miranda-figyelmeztetés”, avagy a hallgatás joga a magyar büntetőeljárásban*. In: *Jog – Állam – Politika. Jog- és politikatudományi folyóirat*, 2011/3. sz. 49–50. o.

³⁰ Bárd: i. m. 251. o.

mulasztása hátrányos következményekhez vezethet, az erre történő figyelmeztetés pedig *közvetett kényszerként*³¹ jelentkezhet. Ez pedig már abba az irányba mutat, hogy vajon jog-e a hallgatás joga³² a kontinentális jogrendszerben?

Az Európai Emberi Jogi Bíróság (a továbbiakban: Bíróság) a *Funke v. Franciaország*³³ ügyben 1993-ban állapította meg és ismerte el először azt, hogy a Konvenció³⁴ 6. cikk (1) bekezdésében előírt tisztességes tárgyaláshoz való jog magában foglalja a bűncselekmény elkövetésével vádolt személy hallgatáshoz való, valamint az önmagára terhelő bizonyíték rendelkezésre bocsátása megtagadásának jogát, így az önvádra kötelezés tilalmát. Amelynek sérelme pedig ennek megfelelően a Konvenció, tisztességes eljárás védelmét biztosító, 6. cikkének sérelméhez vezet.³⁵ Három évvel később (1996) a *Saunders*³⁶ eset kapcsán ennél még pontosabb megfogalmazást kapunk. A Bíróság kifejtette, hogy „a hallgatáshoz való jog és az önvádra kötelezés tilalma olyan általánosan elismert nemzetközi standardok, amelyek a 6. cikk szerinti tisztességes eljárás lényegéhez tartoznak. Rendeltetésük, hogy védelmet nyújtsanak a vádlottnak a hatóság nem megfelelő kényszerítésével, fellépésével szemben, így hozzájárulva a jogtalan ítéletek elkerüléséhez, és a 6. cikk céljainak teljesüléséhez. Az önvádra kötelezés tilalma, különösen, feltételezi azt, hogy egy büntető ügyben a vádhatóságra hárul a bizonyítás terhe, neki kell bizonyítania a jogsértést, anélkül, hogy a vádlottól, annak akarata ellenére kényszer, presszió útján megszerzett bizonyítékokra támaszkodna. Ebben az értelemben e jog szorosan kapcsolódik a Konvenció 6. cikk (2) bekezdése szerinti ártatlanság védelméhez³⁷.”³⁸ A Bíróság ezzel azonban veszélyes vizekre tévedt. Amíg ugyanis a tisztességes eljárás egyes részelemeinek korlátozása nem teszi az eljárását feltétlenül tisztességtelenné³⁹, az ártatlanság védelmét már nem lehet más alkotmányos jog miatt korlátozni, de fogalmilag sem lehetséges nem teljesen érvényesíteni⁴⁰. Így a Bíróság még a *Saunders*⁴¹ ügyet megelőzően a *Murray*⁴² ügyben leszögezte: „A hallgatás joga a tisztességes eljárás sarkköve, védelmet nyújt az elfogadhatatlan kényszerrel szemben. De e jog nem abszolút: nem garantálja azt, hogy a bíróságok a hallgatást a bizonyítékok értékelése során semmiképp sem fogják figyelembe venni.”⁴³ A hallgatás kommentálása, így nem más, mint e jog korlátozhatóságának az elismerése.

³¹ Bárkányi Tímea: *Az önvádra kötelezés tilalma az Európai Emberi Jogi Bíróság esetjogában*. In: *Themis. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola elektronikus folyóirata*, 2006/2. sz. 13.

³² A kérdés Bócz Endre tollából származik. [L. Bócz Endre: *Jog-e a hallgatás joga?* In: *Belügyi Szemle*, 1988/11. sz. 65–71. o.]; A probléma megválaszolását lásd alább.

³³ *Funke v. France* 10828/84 (25/02/1993).

³⁴ Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 1993. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Konvenció máshol Egyezmény)

³⁵ Bárkányi: i. m. 4. o.

³⁶ *Saunders v. the United Kingdom* 19187/91 (17/12/1996).

³⁷ In this sense the right is closely linked to the presumption of innocence contained in Article 6 para. 2 of the Convention (art. 6–2).

³⁸ Bárkányi: i. m. 5. o.

³⁹ Bárd: i. m. 255. o.

⁴⁰ 11/1992. (III. 5.) AB határozat.

⁴¹ *Saunders v. the United Kingdom* 19187/91 (17/12/1996).

⁴² *John Murray v. the United Kingdom* 18731/91 (25/01/1996).

⁴³ Bárd: i. m. 275. o.

A Bíróság 2001-ben azonban mérsékelte álláspontját, nem vitatva el ugyanakkor azt sem, hogy a terheltet bizonyítékforrásnak tekinti. A *Telfner*⁴⁴ ítélet szerint ugyanis „[...] a döntéshozó a szabad bizonyítást elfogadó eljárási rendszerekben is vonhat le következtetéseket a terhelt hallgatásából. De ez csak abban az esetben van összhangban az Egyezményvel, ha a vádló által előterjesztett bizonyítékok olyan meggyőzőek, hogy a hallgatásból a józan ész alapján kizárólag az a konklúzió adódik: a vádlott képtelen azokat cáfolni.”⁴⁵

Ebből kifolyólag a hallgatás jogát néha kénytelenek vagyunk feladni, tudniillik adódhatnak olyan helyzetek – fejt ki Király Tibor mérhetetlen bölcsességgel –, amikor a gyanúokok, a közvetett bizonyítékok, olyan szilárdan látszanak tömörülni, hogy megbontásuk nem lehetséges a terhelt (vádlott) közreműködése nélkül. Ez – és ehhez hasonló esetekben – a tényleges (nem jogilag előírt) bizonyítási teher a vádlottra hárul.⁴⁶

5. Hallgatás joga a Pp.-ben

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: Pp.) két helyen is rendelkezik a felek hallgatásáról, vagy inkább annak tilalmáról: a rosszhiszemű pervitel⁴⁷ esetén és a bizonyítás eredményének mérlegelése⁴⁸ során. Ezen szabályok a Pp. megszületése óta léteznek, de különösebb aggodalmat nem keltettek, jóllehet *de facto* nem is alkalmazzák ezeket.

Mindenekelőtt a magyar jogirodalom egyik legvitatottabb kérdését⁴⁹ kívánom lezárni: bizonyítéknak minősül-e a felek előadása. A válasz: *igen*. Ez következik a szabad bizonyítás elvéből⁵⁰, de ez következik a Pp. konkrét szövegéből is, amikor kimondja, hogy a bíróság „[...] szabadon felhasználhatja a felek előadásait, valamint felhasználhat minden *egyéb* [kiemelés tőlem] bizonyítékot [...]”⁵¹.

A zavart az okozhatta, hogy a peres felek eljárási cselekményei kettős jogi természetűek. Egyrészt áll *akaratkijelentésből*, mely a fél a bíróság előtt kifejezett elhatározása, hogy a bíróság valamit tegyen vagy ne tegyen, másrészt állhat *tudomáskijelentésből*, mely során pedig a fél arról számol be a bíróság

⁴⁴ *Telfner v. Austria* 33501/96 (20/03/2001).

⁴⁵ Bárd: i. m. 286. o.

⁴⁶ Király Tibor: *Mit ér az ártatlanság vélelme?* In: *Magyar jog*, 1987/12. sz. 1023. o.

⁴⁷ Pp. 8. § (3) bekezdése: „A bíróság pénzbírsággal [...] sújtja azt a felet vagy képviselőt, aki akár a tárgyaláson, akár valamely periratban jobb tudomása ellenére vagy nagyfokú gondatlanságból: b) olyan tényt *elhallgatott* [kiemelés tőlem], amelyről tudnia kellett, hogy a per eldöntése céljából jelentős, [...]”.

⁴⁸ Pp. 206. § (2) bekezdése: „A per adataival egybevetett mérlegelés alapján a bíróság azt is meggyőződése szerint ítéli meg, hogy milyen jelentőséget kell tulajdonítani annak, ha a személyes megjelenésre idézett fél nem jelent meg, vagy a fél vagy képviselője valamely felhívásnak nem tett eleget, a *hozzáintézett kérdésre nem felelt* [kiemelés tőlem], vagy kijelentette, hogy valamely tény valóságáról nincs tudomása, vagy arra nem emlékszik.”.

⁴⁹ A vita összefoglalását l. Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*. Osiris Kiadó, Budapest, 2008, 304–305. o.

⁵⁰ Hasonló álláspontot képvisel: Kiss Daisy: *A polgári per titkai*. Hvgorac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2006, 557. o.

⁵¹ Pp. 3. § (5) bekezdés.

előtt, amit érzékeivel megfigyelt⁵². Az első nem, még a második bizonyítékként értékelhető/értékelendő.

Visszakanyarodva a hallgatás jogához, a Pp.-ben ennek nyomait sem fedezhetjük fel, annak ellenére, hogy az országos ítélőtábla székhelyének és illetékességi területének megállapításáról, valamint az igazságszolgáltatás működését érintő egyes törvények módosításáról szóló 1999. évi CX. törvény az anyagi jogi értelemben vett igazságosságot kiiktatta és helyette az alaki igazságosság lett az eljárás mércéje. A törvény indokolása kifejti, hogy az „ügy urai” maguk a felek, ők határozzák meg a per tárgyát és ezáltal a bíróság eljárási mozgásterét. Az igazságosság eljárásjogi értelemben vett lényege ehhez képest nem ad módot pl. arra, hogy a bíró a bizonyítási eljárást mindaddig folytassa, amíg álláspontja szerint az szükséges. A felek jogosultak – a bizonyítási teherre vonatkozó rendelkezések, elvek ismeretében – dönteni arról, hogy előterjesztenek-e további bizonyítási indítványt, vagy tartózkodnak attól⁵³.

Mégis a feleket igazmondási kötelezettség terheli⁵⁴, amely magában foglalja azt, hogy ezzel ellenfelét segítve saját veszét okozza, sőt azt is – ellentétben a polgári per tanújával –, hogy önmagát bűncselekmény elkövetésével vádolja⁵⁵. Ha ezen körülményeket a fél elhallgatja a bíróság terhére értékelheti vagy végső soron pénzbírsággal⁵⁶ sújthatja.

Félreértés ne essék, e sorok írója nem az igazmondási kötelezettség ellen van, hanem csupán annak értelmezési tartományát vitatja. A félnek meg kell hagyni ugyanis a választás lehetőségét: vagy kíván érdemben nyilatkozni, vagy nem. Ha azonban nyilatkozik, akkor igazmondási kötelezettség terheli annak minden kockázatával együtt.⁵⁷ *De lege ferenda* a rosszhiszemű pervitel meghatározása közül az elhallgatás törlendő, azzal, hogy bizonyítékok eredményének mérlegelése között meghagyható a makacs fél értékelése, ha a hallgatásból a józan ész alapján kizárólag az a konklúzió adódik, hogy képtelen azokat cáfolni⁵⁸. »A bíróság feladatai a polgári perben« fejezetben pedig egyértelművé kellene tenni, hogy a fél az ügy érdekében nyilatkozattételre nem kötelezhető⁵⁹, de figyelmeztetni kellene arra is, hogy amit mond, illetve rendelkezésre

⁵² Kengyel: i. m. 198. o.

⁵³ Cséffai Attila Csaba: *Kötelező ügyészi részvétel bökkenője (különvélemény)*. In: Optimi nostri (szerk. Sulyok Gábor). UNIVERSITAS-GYŐR Nonprofit Kft., Győr, 2012.

⁵⁴ Kengyel: i. m. 198. o.

⁵⁵ Ez különösen aggályos, ha mindezt a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény 171. § (2) bekezdésével együtt olvassuk, mely szerint „A hatóság tagja és a hivatalos személy [...] köteles a hatáskörében tudomására jutott bűncselekményt – ha az elkövető ismert, annak megjelölésével – feljelenteni. A feljelentéshez csatolni kell a bizonyítási eszközöket, ha ez nem lehetséges, a megőrzésükről kell gondoskodni.”

⁵⁶ L. Pp. 120. §-át.

⁵⁷ L. Btk. 238–241. §§ a hamis tanúzásról.

⁵⁸ V. ö. Telfner v. Austria 33501/96 (20/03/2001).

⁵⁹ Ez összhangban lenne a Pp. 137. §-ában szövegezett „nyilatkozatot egyáltalában [kiemelés tőlem] nem tesz” mondatrésszel is.

bocsát, bizonyítékként felhasználható, egyebekben a fél előadására a Pp. tanúságtételre vonatkozó rendelkezéseit – értelemszerű eltéréssel – lennének alkalmazandók⁶⁰.

6. Hallgatás joga a Be.-ben

A Pp.-vel szemben a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) kényszerít a hallgatás jogának érvényre juttatására⁶¹ és a gyakorlat is azt mutatja, hogy a büntető ügyben eljáró hatóságok inkább a kötelezőnél többször biztosítják a kioktatást.⁶²

A *Miranda* szabályt az 1989. évi XXVI. törvény hozta a magyar büntetőeljárás rendszerbe. Azonban az akkori és a mostani szabályozás között van egy lényeges eltérés, mégpedig azon régi kitétel, hogy ha a terhelt a vallomástételét megtagadja, figyelmeztetni kell arra, hogy ez az eljárás folytatását nem akadályozza, de a védekezésének erről a módjáról lemond.⁶³

Az emberi méltósághoz való jogot biztosítja az Alkotmány, és ebből következik az az elv, hogy senki sem köteles önmagával szemben bizonyítékot szolgáltatni – a terheltet ezért megilleti a hallgatás joga.⁶⁴ Így a terhelt, aki a vallomástételét tagadja meg, nem jogról mond le, hanem jogával él. Ez van összhangban az ártatlanság vélelmével, de összhangban azzal is, hogy a terhelt nem hibáztatható amiatt, hogy gyakorolja a hallgatáshoz fűződő jogot⁶⁵ Ezen zavarba ejtő szabály ma már nem része a Be.-nek, mégis számos rendelkezése megengedett vagy meg nem engedett módon korlátozza a hallgatás jogát. *Lássuk.*

Bárd szerint a hallgatás joga sokat veszít gyakorlati értékéből, ha egyszer a terhelt megszólalt⁶⁶: sem az emberi méltóságból, sem a tisztességes eljáráshoz való jogból nem vezethető le, hogy a vádlott határozhatná meg, hogy mi legyen szabadon tett vallomásának perbeli sorsa. Hallgatásával vagy korábban tett vallomása megváltoztatásával nem zárhatja ki azt az értékelhető bizonyítékok köréből.⁶⁷ A tisztességes eljárás szempontjából ugyanakkor a közvetlenség elve annak az eminens garanciája, hogy a vádlott és a tanú a bíróság előtt konfrontálódhasson⁶⁸. A szabad bizonyítás elve nem mehet el odáig, hogy más elvet teljes mértékben annulláljon, minthogy nincs olyan helyzet, amelyben a nem tisztességes eljárás elfogadható lenne, ugyanúgy nem lehet Egysz-

⁶⁰ A fél és a tanú eljárásbeli elkülönüléséről lásd részletesen: 75/1995. (XII. 21.) AB határozat.

⁶¹ Be. 8. §-a rögzíti, hogy „Senki sem kötelezhető arra, hogy önmagát terhelő vallomást tegyen, és önmaga ellen bizonyítékot szolgáltatasson”. – A Be. hallgatás jogát és önvádolás alóli mentességet – helyesen – külön kezeli. Az utóbbi szélesebb jog és magában foglalja az előzőt (is). [Témáról lásd részletesen: Bárd: i. m. 261. és 271. o.]

⁶² Jungi: i. m. 54. o.

⁶³ A büntetőeljárásról 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: régi Be.) 87. § (3) bekezdés.

⁶⁴ V. ö. 793/B/1997. AB határozat.

⁶⁵ Németh v. Hungary 60037/00 (13/01/2004).

⁶⁶ Bárd: i. m. 278–280. o.

⁶⁷ Hasonlóan foglalja állást az Alkotmánybíróság a 793/B/1997. AB határozatában.

⁶⁸ Pitkänen v. Finnország 30508/96 (09/03/2004).

mény-konform az olyan per sem, amelyben a vádlottat tisztességes eljárás valamely részjogosítványától valamely más jog vagy érdek nevében teljességgel megfosztják⁶⁹.

A 90-es évek elején alkotmányossági vitát kavart⁷⁰ a régi Be. olyan értelmezése, mely szerint ha a terhelt a tárgyaláson a vallomás tételét megtagadja, akkor a nyomozás során tett vallomása nem használható fel, nem olvasható fel. A régi Be. irányadó rendelkezéseihez fűzött miniszteri indokolás szerint a törvény a közvetlenség alapelvére figyelemmel nem kívánta fenntartani azt a lehetőséget, hogy a bíróság a nyomozás során tett terhelti vallomást a tárgyaláson felolvassa, ha a vallomástételt a vádlott a tárgyaláson megtagadta. Napjainkban ugyanakkor ennek más szélső esetével állunk szemben, amikor nyomozási jegyzőkönyv felolvasásával vagy ismertetésével lehetővé teszi a nyomozási anyag teljes bevonását a tárgyalásba, és az értékelésbe is.⁷¹ A megoldás azonban valahol a kettő között van.

Egy vallomást tevő tanú⁷² korábbi – akár egyező, akár eltérő – kijelentése általában *hearsay*, s mint ilyen, nem használható a benne foglalt tény bizonyítására, csak a vallomás bizonyító erejének megerősítésére, támadására, esetleg emlékezet felfrissítésére vehető igénybe⁷³. Ezzel elkerülhető, hogy a nyomozás során felvett jegyzőkönyvekben bizonyító tényként szereplő kijelentések korlátlan felhasználásának megengedése valójában a tárgyalás önálló megismerési folyamatát átváltoztassa a nyomozásbeli megismerési folyamat ellenőrzésévé⁷⁴.

A hallgatás jogának közvetett korlátozására a kártalanításból történő kizárás útján a 41/2003. (VII. 2.) AB határozatban került sor. Az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy nem tekinthető a védekezéshez való jog szükségtelen és aránytalan korlátozásának, ha nem jár kártalanítás az alaptalan szabadságelvonásért, amennyiben az kimutathatóan a terhelt szándékos magatartására, az általa tudottan releváns tények és bizonyítékok elhallgatására vezethető vissza. A döntés helyességét maguk az alkotmánybírák cáfolják meg, mikor egy másik kizáró ok kapcsán kifejtik, hogy a büntetőeljárás garanciális alapelveiből következően a terheltet megilleti a hallgatás joga, annak motívumától és célzatától függetlenül és, hogy a terhelttől [ugyanis] nem várható el a jogilag hibátlan védekezés⁷⁵. Ezen az alapon, tehát megsemmisíthető lett volna a hallgatás jogának korlátozása is.

Az Egyezmény Hetedik kiegészítő jegyzőkönyvének 3. cikkelye⁷⁶ szintén ren-

⁶⁹ Bárd: i. m. 255. o.

⁷⁰ L. 317/E/1990. AB határozat.

⁷¹ Király: *Büntetőeljárás jog*. 465–467. o.

⁷² Értsd a tanúként vallomást tevő vádlottat is (*sic!*).

⁷³ Hampton, Celia: *Criminal Procedure and Evidence*. Sweet & Maxwell, London, 1973, 338. o.

⁷⁴ Bócz Endre: *A Be. újabb novellája elé*. In: *Magyar Jog*, 2005/12. sz. 714. o.

⁷⁵ 41/2003. (VII. 2.) AB határozat.

⁷⁶ „Ha büntető ügyben hozott jogerős elmarasztaló ítéletet utóbb megsemmisítenek, vagy az elítéltet kegyelemben részesítik azért, mert új vagy újonnan feltárt tények bizonyítják, hogy bírói tévedés történt, azt a személyt, aki ezen ítélet folytán büntetést szenvedett el, kártalanítani kell az adott államban érvényes törvényeknek vagy joggyakorlatnak megfelelően, ha csak be nem bizonyítják, hogy a tények nem kellő időben való felfedése teljesen vagy részben az elítéltnak róható fel.”

delkezik a kártalanításból való kizárásról. Ez azonban nem azonosítható az Alkotmánybíróság döntésével. A hallgatás joga szorosan kapcsolódik az ártatlanság vélelméhez, mely bűnösség megállapításával együtt járó jogi következménye annak teljes elenyészése. Tehát az Egyezmény a hallgatás jogát nem korlátozza, csupán felhívja az elítélt figyelmét arra, hogy az eredmény⁷⁷ elhárítását kellő időben kell megtennie.

Fentebb már szó volt arról, hogy a hallgatás joga nem illeszkedik olyan eljárási rendbe ellentmondásmentesen, ahol a terheltet bizonyítékforrásnak tekintik. Ha ugyanis a terhelt él ezen jogával, hallgatásából az eljáró hatóságok következtetéseket vonhatnak le⁷⁸, ha azonban megnyilatkozik, vallomásának a bíróságok egységesen alacsony bizonyító erőt tulajdonítanak, minthogy nem köteles igazat mondani⁷⁹, még a tanú a vádlottal szemben a hamis tanúzás terhe alatt vall.⁸⁰ *Aki nem hiszi, járjon utána.* Útravalóul azért figyelembe ajánlom a Baranya Megyei Bíróság egyik közzétett ítéletét⁸¹, mely *expressis verbis* kimondja, hogy amennyiben a tanú szavahihető személynek bizonyul, úgy ezen tanú vallomása alkalmas lehet a vádlott tagadásával szemben a bűnösség megállapítására. Így hát sem a hallgatás, sem a megnyilatkozás nem lehet teljes értékű fegyvere a védelemnek.

De lege ferenda a terhelt vallomását, mint olyat ki kell iktatni a büntető-eljárásból. Ha azonban a terhelt vallomást kíván tenni – hasonlóan a Pp.-nél elmondottakhoz –, a Be. tanúságtételre vonatkozó rendelkezései értelemszerű eltéréssel lennének alkalmazandók, azzal, hogy az ügy tárgykörében – minthogy nem élt a törvényben biztosított mentességi jogával – a valót kell vallania, és hamis vallomás esetén a büntetőjogi következmények alól csak abban az esetben mentesülne, ha mentességi jogára kihallgatása előtt nem figyelmeztették. Ez esetben, tehát nem lenne alkalmazható az a speciális büntethetőséget megszüntető rendelkezés, amely kimondja, hogy nem büntethető hamis tanúzásért aki a valóság feltárása esetén önmagát vagy hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná⁸². Ezen elv egyébként fellelhető egy közzétett eseti döntésben⁸³, mely bár *contra legem*, de jelen esetben iránymutató.

Végül néhány szót ejtenék a büntetőeljárás tanújáról. A Be. törvény a tanú vallomástételének akadályait külön cím alatt tárgyalja. A relatív akadályok között található meg az a szabály, mely szerint a tanúvallomást megtagadhatja az, aki magát (vagy hozzátartozóját) bűncselekmény elkövetésével vádolná, az ezzel kapcsolatos kérdésben⁸⁴. A megtagadás jogosságáról az eljáró bíróság, ügyész, illetőleg nyomozó hatóság határoz⁸⁵. E mentességi okra

⁷⁷ Ti. a büntetés kiállítását.

⁷⁸ A magyar judikatúrában ez nem túl gyakori de akad rá példa: BH2000. 192 és BH2003. 145.

⁷⁹ 41/2003. (VII. 2.) AB határozat.

⁸⁰ Bencze Máttyás–Zsiros Zsolt: *A bűnösség vélelme – a „Buktai-ügy” tanulságai.* In: *Amabilissimus.* A legszeretreméltóbbak egyike Loss Sándor Emlékkönyv, Debreceni Egyetem, Debrecen, 2005, 157.

⁸¹ BH1987. 391.

⁸² Btk. 241. § (1) bekezdés a) pont.

⁸³ BH1984. 480.

⁸⁴ Be. 82. § (1) bekezdés b) pont.

⁸⁵ Be. 82. § (3) bekezdés.

hivatkozni nyilván nem kockázatmentes. A tanúnak így aközött kell választani, hogy ad-e olyan információt, amely valószínűsíti a megtagadási ok létezését (és ezzel közvetve inkriminálja önmagát), vagy annak teszi ki magát, hogy a vallomás indokolatlan megtagadása miatt rendbírsággal sújtják⁸⁶. Nyilván nem árulok el nagy titkot, ha így egyetlen tanú sem hivatkozik erre a – és valljuk be egyébként abszurd – mentességi okra.

A tanút igazmondási kötelezettség terheli, kivéve, ha jogában áll hallgatni⁸⁷. Mihelyst önmagát (vagy hozzátartozóját) bűncselekmény elkövetésével vádolná, leléphet az igazság ösvényéről, hazudhat. Ez különbözteti meg igazán a tanút és a *tanúként* vallomást tevő terheltet, aki még akkor sem hazudhat, ha így önmaga ellen szolgáltatna bizonyítékot⁸⁸. Így értékelődne fel a vádlott vallomása!

7. A hallgatás joga, mint abszolút jog

Nemzetközi Büntetőbíróságot létrehozó 1998. évi Római Statútum a vádlott jogait szabályozó 67. cikk 1. bekezdésének g) pontja kimondja, hogy nem kényszeríthető [a vádlott arra], hogy vallomást tegyen vagy bűnösségét beismerje, és arra sem, hogy anélkül hallgasson, hogy az ilyen hallgatást figyelembe vették a bűnösség vagy ártatlanság megállapításánál⁸⁹.

Jövőbe mutató...

⁸⁶ Bárd: i. m. 283. o.

⁸⁷ V. ö. Király: *Büntetőeljárás jog.* 361. o.

⁸⁸ Bárd: i. m. 292. o.

⁸⁹ Not to be compelled to testify or to confess guilt and to remain silent, without such silence being a consideration in the determination of guilt or innocence.